

Vajda Mihály

## Államalakulás és önrendelkezés Európa Bibó István szemszögéből



A távol álló nyugat-európai szemlélőt a kelet-európai kis nemzetek politikai viselkedése és fellépési módja rendszerint megbotránkoztatja, felfingerli, vagy legalábbis bizonyos megütközéssel vagy csodálkozással tölti el. Botránkyó számára a területi viták sokasága, e nemzetek nacionalizmusának szűk és agresszív volta, a decens politikai módszerek elhagyására való hajlandóság, valamint hogy nem annyira teljesítményeikből, mint inkább jogcímeikből és igényeikből akarnak megélni, s végül az, hogy kölcsönösen utálják egymást, hogy állandóan szomszédai és sorstársaik rovására akarnak előnyöket elérni, hogy az egyetemes Európa kérdésében végsőleg felelőtlenek, és politikai döntéseikben nem komoly gyökerű események vagy hosszú lejáratú komoly politikai koncepciók, de még csak nem is saját jól felfogott érdekük, hanem elsősorban a szomszédaiakkal való, főleg területi viták determinálják [őket].<sup>1</sup> A helyzetnek ez a számbavétele nem az elmúlt néhány évben íródott, ahogy talán gondolnánk, hanem 1943–44-ből való: Bibó István sorait idéztem.

Bibó olyan jól ismerte Kelet-, de mindenekelőtt Közép-Európát, mint kevesen, és helyzetét olyan elfogulatlan kritikussal szemmel tudta elemezni, mint rajta kívül talán senki. Művei éppen ezért tanulságosak számunkra ma is. Ma talán még inkább, mint tegnap: a kommunizmus teremtette, a területre rákényszerített stabilitás, a látszólagos egyensúly évtizedeken át elfedte ugyanis azt a tényt, hogy ezen a területen államiság és nemzet viszonyát mélyreható, konfliktusokkal teli problémák hatják át, amelyeket feltétlenül meg kell oldanunk ahhoz, hogy az igazi, a szabadságra épülő európai egyensúlyt helyreállíthassuk, illetve kialakíthassuk.

Míg a fenti sorokat írtam, beolvasták a rádióban Slobodan Milosevic nyilatkozatát, mely szerint Szerbia semmiképpen sem hajlandó Koszovóról

tárgyalni. Koszovó ugyanis – így az elnök – az ország belügye. E nyilatkozat mindjárt emlékeztetett Bibó egy megállapítására, melyből témánk elemzésekor eredetileg is kiindulni szerettem volna. Bibó ugyanis azzal a ténnyel is tisztában volt, hogy a megoldatlan európai problémák nemcsak e terület megoldatlan problémáival és nemzeteinek elmaradott politikai kultúrájával magyarázandók. Egészen pontosan tudta, hogy a megoldatlanság részben azzal függ össze, hogy Európa demokratikus államainak közössége a döntő pillanatban képtelennek mutatkozott jó békét kötni. És döntő pillanatok igenis vannak. „Ezek azok a pillanatok, amikor aránylag nem sok vagy semmi sem szükségyszerű, amikor minden és mindennek az ellenkezője is lehetségesnek látszik.”<sup>2</sup> Véleménye szerint Európának az a része is felelős a közép- és kelet-európai területek helyzetéért, melynek fejlődése akadálytalanul vezetett a modern demokrácia kialakulásához, minthogy képtelennek mutatkozott az első világháború hihetetlen megrázkódtatásai után annak okait kiküszöbölni, azaz a területi problémákat olyan formában megoldani, ami a terület nemzetei számára elfogadható lett volna. Azokat a határokat, amelyeket az átrendezés kialakított, néhány itt élő nemzet nem tudta és nem is tudhatta megszokni.

A bibói megállapítás, amelyből kiindulni szeretnék, a következőképpen hangzik: „Az önrendelkezési elv és a területi sérthetlenség szembenállása ma feloldatlanul lebeg a nemzetközi államközösség közéletében és köztudatában. Ez a feloldatlanság teljesen üressé és alkalmazhatatlanná teszi azokat a nemzetközi dokumentumokat, melyek e két jelszót egyszerűen egymás mellé helyezik, anélkül, hogy egyeztetésükre a legkisebb szempontot adnának. Így mondja ki az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 1960. december 14-i határozata, hogy egyrészt minden népnek joga van az önrendelkezésre, másrészt bármely kísérlet, mely egy ország nemzeti egységének és területi integritásának... a feldarabolására törekszik, nem egyeztethető össze az Egyesült Nemzetek Alapokmányának céljaival és elveivel; s lényegileg ugyanilyen szervesen helyezi egymás mellé e két jelszót a támadó meghatározásáról szóló 1974. évi nyilatkozat is.”<sup>3</sup>

Vajda Mihály a debreceni KLTE Filozófia Tanszék vezetője. Elhangzott 1993. december 10-én, az Evangelische Akademie Loccum által Loccumban *Was tun auf dem Balkan? István Bibó und die Kunst des guten Friedenschlusses heute* címen rendezett konferencián.

A kései Bibó a nemzetközi államközösség bényultságának okait akarja tisztázni. Meg akarja érteni, miért nem képes a nemzetközi közösség a világ különböző konfliktusait, a ciprusi kérdést, az izraeli-arab konfliktust stb. megoldani. Idevágó gondolatai azonban logikus folytatásai korábbi, a közép- és kelet-európai helyzetre vonatkozó megfontolásainak. Pontosan tudta ugyanis, hogy e terület konfliktusai csupán el lettek fojtva, de semmiféle formában sincsenek megoldva. Az a kérdés, hogy az európai államok modern közössége tulajdonképpen miért nem tudja a területi kérdéseket olyan formában megoldani, ami az érintettek számára elfogadható lenne, amivel az érintettek megbékélhetnének, aminek esetében az egyes országok egész lakossága lojális tudna lenni a maga államához, érdeklődésének már elméleti működése legkezdetétől fogva a középpontjában állott. Mint-hogy „...a határok döntő szerepén egyelőre semmiféle szorosabb nemzetközi kooperáció nem változtat”, írja már 1943–44-ben, „...minden nemzetközi szervezet jósága azon múlik, hogy a határok stabilizálásában és a határviták elintézésében mit tud elérni.”<sup>4</sup>

Meggyőződéssel állíthatjuk, hogy a hetvenes évek második fele óta e tekintetben minden a régiiben maradt. Ha ez ma még szembetűnőbb, ha ma Bibó igazságát még világosabban látjuk, az éppen azért van, mert 1989 óta a területi problémák megoldatlanságát *Európában* is újból világosan láthatjuk. Az egykori Jugoszlávia csupán Bibó fenti megállapításának legekleatásabb példája. Itt most nem szeretnék még magáról a konfliktusról beszélni, néhány szóban azonban kénytelen vagyok emlékeztetni annak *történetére, ahogyan az európai államok közössége a Jugoszlávia-problémához* viszonyult.

Az egykori szövetségi állam már csak papíron létezik, Európa azonban még mindig csak azokkal akar tárgyalni, akik szeretnék megőrizni az ország egységét. A status quo, a stabilitás ugyanis szent. Minthogy azonban Európa a formális széthullást sem tudja megakadályozni, hirtelen szinte mindenki a valamikori jugoszláv részköztársaságok önrendelkezési jogát akarja támogatni: elismerik a négy leszakadó köztársaság függetlenségét. Az önrendelkezés szent ugyanis, jöllehet csak a nemzetek önrendelkezése. „Van végül olyan álláspont is – mondja Bibó –, mely az önrendelkezési elvet nem utasítja el teljesen, de oly értelemben szorítja meg, hogy az csupán az önállósulni kívánó egész nemzeteket, vagyis az állami szerveződés komoly szintjén álló közösségeket illeti meg, de nem a népeket, vagyis a politikai formával nem rendelkező amorf embercsoportokat vagy néptöredékeket.”<sup>5</sup> Bosznia határai tehát sértetlenek kell hogy maradjanak. Lassan azonban a boszniai szerbeknek és horvátoknak először az autonómiához, majd a függetlenséghez való jogát is elismerik, méghozzá

anélkül, hogy bármiféle elvi kérdést tisztáznának. Ilyenekről szó sem esik. Szerb-Bosznia és Horvát-Bosznia azonban különálló állam kell hogy maradjon. Most már pedig, ha nem tévedek, Európának minden mindegy. A legszívesebben mindenki odahagyná az egész területet, s elfogadná a végeredményt, amelyet a pusztta erőszak teremt. S ezt nem egyszerűen közömbösség, hanem frusztráció okán. Bibónak igaza volt: az európai államközösség béna, és ennek okai nem az elvek hiányában rejlenek, hanem abban, hogy semmiféle elfogadható eljárás mód nem áll rendelkezésre, amellyel az elintézetlen ügyeket meg lehetne közelíteni. Az elv ugyanis napnál világosabb: a szabadságon alapuló stabilitás. De hogy ez az egyes konkrét esetekben tulajdonképpen mit jelent, azt nem tudhatja senki, míg az államközösség meg nem határozza, hogyan, milyen módszerekkel kell erről az egyes konkrét esetekben dönteni.

Bibó idevágó gondolatmenete azt az időszakot fogja át, amely a pillanattal veszi kezdetét, amikor a monarchikus-feudális legitimitás rendszere a francia forradalom és a napóleoni háborúk következtében, azaz a demokratikus nacionalizmus megszületésével halálos sebet kap, s még Bibó kései művének megírásakor is tart. A monarchikus-feudális legitimitás rendszere, melynek elemzését s egy kicsit talán túlságosan is pozitív értékelését Bibó Guglielmo Ferrerótól veszi át, a területi kompenzációk rendszerén nyugodott. Ez a rendszer – mondja Bibó –, amely ma nekünk talán cinikusnak tűnik, alapjában véve mély kultúrával rendelkezett, s sikeres eszköze volt a háborúk elkerülésének. „...az a ma érvényes gondolat nyilvánult meg benne, hogy Európa területi állományának minden megmozdulását tudatosan számon kell tartani, ellen kell őrizni, és összefüggő rendszerben kell végrehajtani. Mindezzel volt párhuzamos a 18. század metodikus, ember- és anyagkímélő, szabálytisztelő háborúja, mely a háborút igyekezett a hadseregre, a hadiraktárakra és a csataterekre korlátozni, úgyannyira, hogy az ellenséges országok között még a társadalmi és tudományos érintkezést sem tette lehetetlenné.

A nemzetközi együttélésnek mindez a kultúrája szétesésnek indult abban a pillanatban, amint az új demokratikus nacionalizmus erői nagyobb erővel szólaltak bele a külpolitikába.”<sup>6</sup>

Bibó egy életen át elkötelezett demokrata, akinek sohasem jutott eszébe, hogy a tömegdemokrácia nyilvánvaló hiányosságaiból kultúrpeszsimista, kultúrkritikai végkövetkeztetéseket vonjon le, egy életen át arra kellett hogy törekedjék, hogy újból és újból megmagyarázza: miért tudja a hőnszeretett demokrácia a nemzetközi egyensúlyt kevésbé fenntartani, mint a monarchikus-feudális rendszer, miként lehetséges, hogy nem rendelkezik biztos módszerekkel a kialakuló területi problémák lehetőleg háború nélküli megoldására, miért folytat el-

kerülhetetlen totális háborúkat, s miért nem képes a háború után olyan békét kötni, amely stabilitást eredményezne; a békeszerződéssel miért nem az okokat akarja kiküszöbölni, amelyek háborúhoz vezettek, ahelyett, hogy a háborúért felelősöket (azaz a legyőzötteket) megbünteti, a megtámadottakat pedig (azaz a győzteseket) megjutalmazza. Ez a képtelenség és tehetetlenség ugyanis azzal függ össze, hogy a demokratikus korszakban a háború a népek, a nemzetek háborújává, „egész felkelt nép” háborújává vált „a támadó vagy zsarnok ellen”. „Az 1870–71. évi francia–német háború volt az első, melyet a tömegek mindkét oldalról nemzeti és demokratikus érzelmekkel vívtak: a levée en masse elrendelése után a francia nép azzal a tudattal harcolt, hogy a nemzeti terület invázióját kell elhárítani a Hohenzollern-zsarnoksággal szemben, a nemzeti egység lázában élő németek pedig azzal a tudattal harcoltak a franciák ellen, hogy III. Napóleon, *illetőleg a helyébe lépett francia nép* a német egységet mindenáron meg akarja akadályozni. Az a gondolat, hogy az elnyomó zsarnok pozitívumába egy egész szomszéd népet *be lehet helyettesíteni*, volt a kiindulópontja a *népek közötti háború* végzetes koncepciójának, egy olyan atavisztikus jelenségnek, melyet Európa már évszázadok óta nem ismert. Ezzel párhuzamosan folyt mind napjainkig az európai háborús gyakorlat kétségbeejtő eldurvulása. Ez az a pont, ahol a deformálódás nem szorítkozik Közép- és Kelet-Európára.”<sup>7</sup> Ebben az értelemben az első világháború valami egészen új és ismeretlen volt a kontinens történetében. Ez volt „...az első jelentős európai háború, melynek összes résztvevői nem kis hivatásos hadseregekkel harcoltak, hanem az általános védkötelezettség ... alapján bevonták a háborúba úgyszólván az egész lakosságot, a békés és egyszerű emberek óriási tömegét, akik legjobb esetben is legfeljebb pár hónapos háborúkat tudtak volna jó lélekkel elviselni. Ezúttal azonban a haditechnika pillanatnyi állása ... reménytelenül elhúzta a háborút. Ezért a háborús morál ébren tartása érdekében mindinkább kialakult egy olyan hangulat-keltésnek, sajtónak, propagandának a szüksége, mely az ellenfél népeket *egészükben* mutatta beszörnyetegekként. Azok pedig, akik ezt – esetleg lövészárokbeli tapasztalataik alapján – nem hitték el, mindinkább arra hajlottak, hogy az igazi felelősöket rejtettebb, elbújtabb okozók között, de ugyancsak szörnyetegek képében keressék.”<sup>8</sup>

Ha ehhez tekintetbe vesszük Közép- és Kelet-Európa fejlődésének torzulásait, ami Bibó szerint hosszú fejlődés eredménye, s a területen kialakult helyzetet, ahol az államhatárok a már kultúrnműzet formájában kialakult kis nemzetek etnikai határainak egyáltalában nem feleltek meg, s ahol a feszültségek már amúgy is szinte elviselhetetlenek voltak (mindenekelőtt annak eredményeként, hogy az úgynevezett „történelmi nemzetek”, melyek államukat évszázadokra elvesztették, és kü-

lönféle birodalmakba betagoltan éltek, újból fel akarták építeni a maguk államát, csakhogy az újraépítés eddigi akadályainak eltűnésével egyidejűleg új akadályok keletkeztek: új kis nemzetek, melyek helyet akartak maguknak kiharcolni a nap alatt, és ugyancsak fel akarták építeni a maguk államát,<sup>9</sup> ha mindezt tekintetbe vesszük, akkor egyáltalában nem nehéz felfogni, hogy az a feszültség, amivel a versailles-i békeszerződés-rendszert összebarkácsolták, megbocsáthatatlan volt. Ennek a szerződésrendszernek az eredménye a kelet-európai kis nemzetek politikai viselkedésének és fellépési módjának megszilárdulása, ami a nyugat-európai megfigyelőt irritálja. A hozzá való viszony ugyanis kétféle: teljes elutasítása, nosztalgikus vágy a régi dicsőség visszanyerésére, s ha pragmatikus okokból a realitást „átmenetileg” elfogadják is, a szomszédok megvetése és gyűlölete, a tőlük való állandó félelem. Vagy pedig az, hogy egyáltalában tudomást sem vesznek a nemzeti kérdéstről mint gyúanyagról, a nacionalizmust mint olyat anakronizmusnak és valami elrettentőnek nyilvánítják, s az egész kérdést megoldottnak tekintik; ami által is az ilyen liberálisok rendszerint elszigetelődnek a nemzet többségétől. Csak egy olyan rendkívüli személyiség, mint Bibó István volt képes mindezt a *sine ire et studio* attitűdjével kezelni, valóban elemezni. Egyrészt a versailles-i békeszerződés-rendszert alapjában véve elutasítani anélkül, hogy rajta erőszakkal bármit is változtatni kívánt volna, másrésztől mégis hinni a népek önrendelkezésének megingathatatlan érvényességében, amin ez a békeszerződés-rendszer állítólag nyugszik. Az *európai egyensúlyról és békéről* című kézirat, első terjedelmes műve megírásától kezdve, egészen utolsó nagy művéig, *A nemzetközi államközösség bénultságáig* Bibó egyik legalapvetőbb törekvése volt, hogy megmutassa: jóllehet ennek ellenkezője tűnik igaznak, a modern demokratikus társadalomban az önrendelkezési jog az egyetlen igazi és a legjobb, mert békés, sok esetben tartós egyensúlyt eredményező eszköz, melynek segítségével a területi vitákat meg lehetne oldani; s ez valóban lehetséges volna, ha a nemzetközi államközösség képes lenne meghatározni azokat az eljárásmodokat, melynek segítségével az önrendelkezési jog valóban érvényesíthető.

Látszólag ugyanis az önrendelkezési jog csupán egy jól hangzó jelszó, s semmi más, s nem állja ki a józan kritikát. Utolsó művében Bibó felsorolja a vele szemben felhozott legfontosabb érveket, s alaposan végigelemzi valamennyit. Nézzük csak:

1. számú ellenérv: az *önrendelkezés elve ösztönzést ad a nacionalizmusnak*. Bibó nem tudja, pontosabban nem is akarja bebizonyítani, hogy az érv hamis volna. Csak azt mutatja meg, hogy a nacionalizmus önmagában nem valami negatívum, s a közeljövőben amúgy sem fog eltűnni. A mai nemzeti tudat rendkívüli erejű közösségi kötelék, az em-

berek igen nagy többsége számára a család mellett a legfontosabb. A saját nemzettel szembeni pozitív érzésekhez azonban nem kapcsolódnak szükség-szerűen hatalmi érdekek, uralmi igények, agresszív érzelmek és torz ideológiák. Nem kell tehát félnünk attól, hogy az önrendelkezési elv nacionalizmust szül. Ezt mondja: „...az egyik oldalon arra találunk eseteket, hogy a szabadságésszmétől komolyan telített, egymással aránylag kiegyenlített erőviszonyok között szemben álló, a pusztulás rémképétől nem gyötört és számottevő elhatárolási problémákkal nem küzdő nemzetek olyan elegánsan tudják elintézni vitás problémáikat, mint Svédország és Norvégia vagy Dánia és Izland, addig a másik oldalon politikai elmaradottság, aránytalan erőviszonyok, félelmet keltő vagy egyenesen kollektív lelki eltorzulást kiváltó élmények és bonyolult egzisztenciális vagy elhatárolási problémák a nemzetek közötti ellentéteket sokszor egészen a népirtás határáig képesek elvinni.”<sup>10</sup> Bibó azt mondja, hogy az önrendelkezés elve önmagában semmiképpen sem szüli az *agresszív* nacionalizmusokat. Ahol a nacionalizmus a felsorolt okok folytán már *agresszív*vá lett, az *agresszív*vá vált nemzetállam az önrendelkezés elvét is kihasználhatja a maga céljaira, a legtöbb esetben azonban ennek épp a fordítottja történik: az önrendelkezés elvének a *megsértése* vezet ugyanis az *agresszív* nacionalizmus megszületéséhez. Bibó kétségtelenül meggyőző példája a náci Németország. Hitler egy ideig tagadhatatlanul manipulált az önrendelkezési joggal is.<sup>11</sup> De ha a győztes hatalmak az elvet Versailles-ban nemcsak deklarálták volna, hanem valóban és lelkiismeretesen keresztül is vitték volna, akkor Hitler soha nem kerülhet hatalomra. Bibó többször és részletesen elemzi Magyarország felosztását is. Úgy gondolta, hogy a magyarok egy idő múlva képesek lettek volna józanul elfogadni magát a tényt és annak szükségszerűségét, az ország nem vált volna olyan reakcióssá, amilyenné lett (antiszemizmus, a liberális és szociális gondolkodás minden formájának elutasítása), ha az önrendelkezés nevében, de mindenfajta praktikus okokra hivatkozva nem csatoltak volna a szomszéd államokhoz olyan tisztán magyar területeket, amelyek az új államterülettel határosak voltak.

2. számú ellenérv: *az önrendelkezés elve megakadályozza a szélesebb nemzetközi integrációk létrejöttét*. Bibó egyrészt megállapítja, hogy az integráció önmagában nem érték, egy nagyobb egység csak abban az esetben jobb, ha életképesebb is. Másrészt meg van győződve róla, hogy „...a nemzeteknek ahhoz, hogy életképes nemzetfeletti integrációkban egyesüljenek, előbb világosan meg kell alakulniuk, és ahhoz, hogy megalakuljanak, előbb sokszor szét kell vetniük vagy el kell utasítaniuk az olyan, akár régi, akár új működésképtelen föderációkat, melyek nem képesek számukra a nemzetté alakulás és társadalmi haladás együttes távlatát nyújtani.”<sup>12</sup>

3. számú ellenérv: *vannak más olyan elvei az államképződésnek és az államterület rendezésének, amelyek konkurálnak az önrendelkezés elvével*. Itt Bibó a történeti elvet, az etnikai elvet stb. vizsgálja, melyekről itt idő hiányában nem akarok beszélni. Röviden csak azt szeretném megemlíteni, amit az úgynevezett célszerűségi szempontokról mond. Nem tagadja, hogy meghatározott gazdasági, földrajzi, közlekedési vagy akár stratégiai szempontok is szóba jöhetnek és relevánsak lehetnek. Úgy gondolja azonban, hogy mindezt csak ritkán lehet tekintetbe venni. Csak olyan elveket szabad ugyanis alkalmazni, amelyeknek legitimációs erejét az érintettek elfogadhatják, hogy azután az új államalakulathoz lojálisak lehessenek.

Végezetül azután a 4. számú ellenérv a legfontosabb, az az állítás ugyanis, hogy *az önrendelkezés elve ellentmond az államterületek sérthetlenségének, s ily módon veszélyezteti a békét és a stabilitást*. Bibó ismét csak nem tagadja az érv relevanciáját. Úgy véli azonban, hogy ahol egyaránt fontos szempontok ütköznek egymással, nem szabad az egyiket egyszerűen kijátszani a másikkal szemben, hanem az eljárásmodot kell meghatározni, melynek segítségével az egyes esetekben lehetővé válik mindenki által elfogadható nemzetközi döntésekre jutni. A jó alkotmány példájából indul ki. Az olyan alkotmány, amelyet állandóan megváltoztatnak, nem alkotmány. De bizonyos esetekben a legjobb alkotmányt is meg kell változtatni, különben ha a körülmények radikálisan megváltoztak, teljesen használhatatlanná válik; amennyiben – amint a párhuzamos esetben a háborúkat és polgárháborúkat – a forradalmat és az államcsínyeket el akarjuk kerülni, szükség esetére maga az alkotmány kell hogy meghatározza az alkotmányátalakítást célzó eljárást. Az államhatárok stabilitása kétségtelenül fontos. De nem tekinthetjük őket öröknek és változtathatatlannak. Szükség esetére a nemzetközi államközösség birtokában kell legyen annak az eljárásrendnek, melynek segítségével a háború elkerülése érdekében megváltoztathatja őket.

Lényegében csupán elmeséltem Bibót. Azon kevesek közé tartozik, akiknek gondolatmenetei majd' mindig meggyőznek. De mégis: mintha naiv volna. Tényleg elhítette magával, hogy a legsúlyosabb problémákra is, a legsúlyosabb konfliktusok esetében is kell lennie békés, a „több szabadság” felé mutató megoldásnak? Igaz volna, hogy valamiféle jogi eljárásmodok megléte változtatni képes a tényen, hogy háborúk vannak, és hogy korunkban a háború a népek emóciókkal telített háborújává lett? Minden volt Bibó, csak naiv nem. Pontosan tudta, hogy az emberiség a maga konfliktusait továbbra is gyakorta erőszakosan, véresen és – ha a szó itt egyáltalán használható – rosszul fogja megoldani. Tudta azonban azt is, s egy pillanatra sem akart róla megfélemlíteni, hogy az európai tör-

ténelem egyre újabb és újabb globális technikákat dolgozott ki, amelyek csökkenteni tudják a kölcsönös félelmeket, s így lehetővé teszik a demokráciát. Hiszen a demokrácia nem más, mint ezek a technikák maguk. Bibó hitt abban, hogy ez nemcsak a nemzeti közösségeken belül, hanem e közösségek között is lehetséges. Vajon Nyugat-Európa története az utóbbi évtizedekben nem bizonyítéka-e ennek?

Bibó demokrata volt és mindvégig az is maradt. „Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni: nem félni a más véleményűektől, a más nyelvűektől, a más fajúaktól, a forradalmaktól, az összeesküvésektől, az ellenség ismeretlen, gonosz szándékaitól, az ellenséges propagandától, a lekicsinyléstől és egyáltalán mindazoktól az imaginárius veszedelmektől, melyek azáltal válnak valódi veszedelmékké, hogy félünk tőlük.” (Bibó István<sup>13</sup>)

#### JEGYZETEK

1 Az európai egyensúlyról és békéről. in: Bibó István: *Válogatott tanulmányok I.*, Budapest, 1986. 502. old.

2 A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok IV.*, Budapest, 1990. 332. old. A megállapítás Bibónak abból a művéből való, amelyet szerzője 1976-ban Angliában angolul publikált: *The Paralysis of International Institutions and the Remedies* címen. Ez gyakorlatilag Bibó utolsó munkája, melyben azonban, akárcsak az 1945–48-as időszakból, tehát abból az időből származó műveiben, amikor minden akadály nélkül tudott publikálni, nagyon sok gondolatot felhasznált a már idézett 1943–44-es kéziratból.

3 A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai. Id. h. 409. old.

4 Az európai egyensúlyról és békéről. Id. h. 302. old.

5 A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai. Id. h. 398. old.

6 Az európai egyensúlyról és békéről. Id. h. 313. old.

7 Az európai egyensúlyról és békéről. Id. h. 345. old.

8 A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai. Id. h. 324. old.

9 Nem tudom itt sajnos ezt a szituációt, annak bibói analízisét részletesebben tárgyalni. Ami Bibó idevágó elemzéseit illeti, vannak bizonyos kételyeim, melyeket *Közös gondjaink?* című írásomban fejtettem ki. L. Vajda Mihály: *A történelem vége? Közép-Európa – 1989.* Budapest, 1992. *Századvég* (Politika), 180–193. old.

10 A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai. Id. h. 356. old.

11 A legvilágosabb példái ennek az „anschlussok”. Bibó már 1943–44-ben elemzi ebben az összefüggésben Münchent, az ellenérv legfontosabb aduját. Nem azt mondja azonban, hogy München önmagában hiba lett volna. Abszurd csak az volt, „... hogy Európában területi változást csináltak anélkül, hogy ennek alapelvet világosan meghatározták volna. ... az elvet [az önrendelkezési elvről van szó – V. M.] Münchenben félreérthetetlenül és világosan ki kellett volna mondani, ami annál könnyebben ment volna, mert hiszen ... az osztrák és a szudéta anchlussban nem az volt a legnagyobb baj, hogy megtörtént, hanem az, hogy ha meg kellett történnie, nem 1918-ban történt meg, s nem népsz[avazással]. Münchennek elsősorban az lett volna a feladata, hogy ezt a hiányt pótolja, és mindennél világosabban leszögezze, hogy az önrendelkezési elv alkalmazásáról van szó. Mindez nem történt meg.” (*Az európai egyensúlyról és békéről.* Id. h. 540. old.)

12 A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai. Id. h. 386. old.

13 Az európai egyensúlyról és békéről. Id. h. 334. old.

## budaPesti Negyed

Szerkeszti: Gerő András (főszerkesztő)  
Berkovits György (szerkesztő)

A harmadik szám (1994 tavasz) témája:  
KULTUSZOK ÉS KULTUSZHELYEK

#### A tartalomból:

Basics Beatrix / A „basilica minor” és a Szent Jobb  
Borus Judit / Kossuth a főváros halottja  
Szabó Dániel / A nemzeti áldozatkészség szobra  
Vadas Ferenc / Millenniumi piramis és Gellért-hegyi akropolisz  
Sőtér István / Fellegjárás (regényrészlet)  
Keresztury Dezső / Az élő iskola (emlékiratészlet)  
Interjú Rajk Lászlóval Nagy Imre temetéséről  
és Jovánovics Györggyel az 56-os emlékmű születéséről

A Budapesti Negyed szerkesztőségének címe:  
1052 Budapest, Városház u. 9–11.  
Telefonszáma: 117-2033

Megjelent az

## ESÉLY

1993/6-os száma

A tartalomból:

## DROGHÁBORÚ

Bácskai Erika–Gerevich József:

ADALÉK A MAGYARORSZÁGI DROGHELYZET  
TISZTÁZÁSÁHOZ

Elekcs Zsuzsanna–Paksi Borbála:

ADALÉKOK A HAZAI DROGPROBLÉMA  
JELLEGÉNEK ELEMZÉSÉHEZ

Seres Ildikó:

DROGHÁBORÚ VAGY NORMALIZÁLÁS?

Az ESÉLY kapható a nagyobb könyvesboltokban Budapesten  
Előfizethető a szerkesztőségben Címünk: 1088 BP., MŰZEUM  
KRT. 4/b–c. ELTE Szoc. Pol. Tanszék  
Telefon: 266-9833/2298-as mellék  
Előfizetés egy évre: 480 Ft egy szám ára: 80 Ft